

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК ПРОДУКТ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ

Безклубенко

Сергій Данилович

доктор філософських наук,
провідний науковий співробітник
відділу науково-творчих
досліджень Інституту культурології
Національної академії мистецтв
України

Безклубенко

Сергей Данилович

доктор философских наук, ведущий
научный сотрудник отдела
научно-творческих исследований
Института культурологии
Национальной академии искусств
Украины

Serhii Bezklubenko

Doctor of Philosophy, Leading
Researcher, Department for scientific
and creative studies on theory
and history of culture, Institute of
Culturology, National Academy of
Arts of Ukraine

***Анотація.** Дослідження розглядає питання щодо причин та конкретно-історичних передумов виникнення політики як особливої суспільної інституції. У статті проведено аналіз політики як соціокультурного явища та як особливого продукту соціокультурного (цивілізаційного) розвитку.*

Поява громади як форми спільного проживання представників різних родів та племен знаменувала виникнення нового типу людської спільноти, принципово відмінної від попередньої, що була заснована на кровній спорідненості. Вимушене, під тиском зовнішніх обставин, спільне проживання представників різних родів та племен у одному обмеженому просторі докорінно змінило ситуацію в галузі міжособистісних відносин. Таке об'єднання зумовило, що цілком природно, свої, особливі, традиційні правила вирішення проблем, які виникають між людьми у спілкуванні. Але у нових умовах вони виявилися недовірними — не мали й не могли мати загального визнання. Отож, аби не тільки уникнути “війни всіх проти всіх”, але й забезпечити належні умови для спільного мирного виживання, людям необхідно було віднайти нові, адекватні умовам, що склалися, принципи, способи, правила, тобто унормування важливих життєвих відносин. Ось цей самодіяльний процес віднайдіння, апробації й утвердження правил (“законів”) співжиття в умовах громад (громадянського суспільства) й набув у греків назву політика (за найменуванням місця перебування спільноти, тобто громади). Рівень же цивілізованості цих правил і, відповідно, їх дотримання членами суспільства дістав згодом назву політичної культури. Відтак, людська спільнота громади стала йменуватись громадянським, або політичним, суспільством.

З погляду суспільства, громадська думка доволі важлива щодо своєї суспільної ролі, яка може мати широкі функціональні “покликання”: соціалізаційне, оціночне, аналітичне, конструктивне, деструктивне, регулятивне, контрольне, настановче, консультативне, виховне та інші. Усі ці “ролі” громадської думки поєднані між собою й актуалізуються саме в процесі її функціонування.

Соціалізаційна функція громадської думки пов'язана із розвитком та самореалізацією людини протягом усього її життя в процесі засвоєння та відтворення нею культури суспільства. Регулятивна функція громадської думки полягає у виробленні та прищепленні членам суспільства певних норм суспільних відносин, відтак, постає, як регулятор відносин не тільки між окремими людьми, а й між особою і колективом, окремим колективом та суспільством у цілому. Інакше кажучи, громадська думка “дає пораду”, “вносить рішення”, “регулює” (поведінку індивідів, характер і спрямування діяльності

спільнот, політичних установ), підтримуючи або відкидаючи ті чи інші уявлення, норми, цінності.

Зазначені сутнісні риси громадської думки як середнього соціокультурного явища зумовлені фундаментальними причинами її генезису та функціонування. По-перше, громадська думка — це інтегрована настанова великої кількості людей, часто-густо — більшості, коли не всіх членів громади. По-друге, практично у кожній сфері суспільного життя знаходиться місце для вияву

громадської думки. Так, у галузі морально-виховної роботи громадська думка стає своєрідним камертоном, який регулює стиль поведінки та життєву позицію; у політичній сфері вона виступає як вирішальна сила, що визначає вектор розвитку суспільства на певний період.

Ключові слова: політика, політична культура, громада, громадська думка, закон, громадський суд, громадянське суспільство, суспільна інституція, масова культура, ідеологія, гегемонія, масова свідомість, мас-медіа.

Актуальність. Про “політику” з античних часів і до наших днів написані “гори” текстів. Крім того, явище, означуване цим словом, розглядали, зазвичай, з певного ракурсу — з того чи іншого “боку”: як особливий спосіб життєдіяльності людей (Аристотель); як особливий тип соціальних стосунків: “друг — ворог” (К. Шмідт); як механізм контролю за ресурсами (Д. Хелд); як діяльність з самостійного керівництва (М. Вебер); як сферу конфлікту та злагоди у боротьбі за владу (М. Дюверже); як спосіб заміщення власної неповноцінності (Г. Ласуел); як діяльність з виробництва та споживання інформації (Е. Тоффлер); як особливий вид комунікації; як ставлення до влади, її організації та напрямків діяльності тощо. Проте, ніхто досі не розглядав політику як соціокультурне явище, як особливий продукт соціокультурного (цивілізаційного) розвитку. Цим і зумовлений вибір теми дослідження.

Мета ж даної статті — з’ясувати причини та конкретно-історичні умови (передумови) появи (виникнення) політики як особливої суспільної інституції.

Виклад основного матеріалу. Відтоді, як наші волохаті предки позлазили з дерев і, навіть, тоді, коли переходили від кочового до більш-менш (чи навіть, переважно) осілого способу життя, вони, подібно до інших тваринних родичів, розселялися дисперсно (розрізнено, “острівно”, “хуторно”) за кровно-родинними стосунками: окремими сім’ями, родами, племенами, племенними об’єднаннями. За цих умов суспільний устрій, тобто спосіб життя людей у колективі, починаючи від характеру занять і закінчуючи з’ясуванням особистих стосунків, визначався традиціями, звичаями кожного окремого колективу.

У разі виникнення спірних питань справу залагоджував старійшина. Та раніше чи пізніше,

в залежності від погодно-кліматичних та інших природних умов певного регіону, люди вимушені були виходити за приписані традицією принципи “острівного” розселення. Відтак, дедалі частіше почали з’являтися поселення “змішаного” типу, у яких представники різних родів та племен проживали разом: *купно, громадою*. Два останні слова в українській мові — синоніми. Іменник *громада* походить від дієслова *громадити*, тобто *збирати, згрібати* щось до *купи*. Не випадково центральним (“ключовим”) поняттям українського звичаєвого права є *копний* (тобто *громадський*) суд. Поява громади як форми спільного проживання представників різних родів та племен знаменувала виникнення нового типу людської спільноти, принципово відмінної від попередньої (по суті, тваринної, заснованої на кровній спорідненості) родо-племенної — *громадянського* (від — громада) суспільства.

Ніхто досі не розглядав політику як соціокультурне явище, як особливий продукт соціокультурного (цивілізаційного) розвитку, як більш чи менш усвідомлюваний процес налагодження (унормування) відносин людей у громадянському суспільстві, тобто у *громаді*. Заповнимо ж цю “лакуну”.

Почнемо з того, щоця нововиникла спільнота людей, яка у нас набула назву *громада*, у різних народів іменувалась по-різному, по-своєму. У росіян — *община*, у наших балканських братніх народів — *задруга, заєдниця*, у латинян — *комуна*, у греків — *поліс*. Предметний зміст останнього слова найближчий до смислу українського “громада”: *πολις* (поліссо), від якого утворено *поліс*, це кількісна характеристика певного явища з відтінком “багато”. Цей “відтінок” ми спостерігаємо у словах грецького походження: *поліклініка, політехніка, поліптих, полімієліт* і т.д.

Згодом *громади* стали іменувати за способом їхнього розташування. У нас — *місто*, у росіян

(та й у нас) — *город, град, городище* (за ознакою “огороженія” місця), у римлян — урбо (*urbo* — від назви частини *пруга*, яким прокладали борозну — позначення міської межі). У греків, навпаки, саме місце розташування — за означенням громади: *поліс*.

Вимушене, під тиском зовнішніх обставин, спільне проживання представників різних родів та племен у одному обмеженому просторі (місто, город, урбо, поліс) докорінно змінило ситуацію в галузі міжособистісних відносин. Вихідці з різних родів та племен принесли з собою, що цілком природно, *свої, особливі*, традиційні правила вирішення проблем, які виникають між людьми у спілкуванні. Але у нових умовах вони виявилися недієвими — не мали й не могли мати загального визнання. Отож, аби не тільки уникнути “війни всіх проти всіх”, але й забезпечити належні умови для спільного мирного виживання, людям необхідно було віднайти нові, адекватні умовам, що склалися, принципи, способи, правила, тобто унормування важливих життєвих відносин. Ось цей самодіяльний процес віднайденьня, апробації й утвердження правил (“законів”) співжиття в умовах громади (громадянського суспільства) й набув у греків назву *політика* (за найменуванням місця перебування спільноти, тобто громади). Рівень же цивілізованості (від лат. *civilis* — шанобливий, ввічливий, привітний, доброзичливий) цих правил і, відповідно, їх дотримання членами суспільства, дістав, щоправда, згодом назву *політичної культури*. Відтак, людська спільнота громади стала йменуватись *громадянським, або політичним, суспільством*. Видатний англійський мислитель Джон Лок, який жив у XVII столітті й політичні погляди якого склали концептуальну основу “Декларації про незалежність” та Конституції США, уважав, якщо “*певна кількість людей так об’єднана в одну громаду, що кожний з них відмовляється від своєї виконавчої влади, притаманної йому за законом природи, і передає її спільноті, то тоді, і тільки тоді, існує політичне, або громадянське, суспільство*” [5, 312].

Отже, вираз “громадянське суспільство”, як первісно означав, так і нині означає не що інше, як *суспільство, засноване на засадах рівності усіх людей — жителів даного міста (регіону, країни) — як його громадян незалежно від приналежності (за походженням чи рідством) до певних кланів та племен*. Згодом, коли був утворений особли-

вий орган для централізованого управління (*урядування!*) життям громади — “уряд” — терміном *громадянське суспільство* стали означувати також незалежні від цього органу *громадські структури*.

У усі часи помисли найсвітліших умів були спрямовані на пошуки й утвердження такого суспільного ладу, який би забезпечував рівні можливості досягнення добробуту для всіх і кожного громадянина. Та, як про те свідчить історія, *громадянське суспільство* не відразу найкращим чином впоралося з посталими завданнями, як у справі віднайденьня надійних механізмів громадського самоуправління, так винайденьня авторитетної *суспільної інституції* (органу, структури), яка б гідно замінила колишній особистий авторитет старійшин і могла би ініціювати формування нових правил (законів) суспільного устрою. Навіть через півтора тисячоліття після виникнення громадянського суспільства деякі з мудреців продовжували вважати, що ідеальним варіантом організації людського співжиття є самоврядування, яке вони розуміли як *бездержавність*. “Суспільний лад без наявності державної влади — найбільш природний стан людей, — вважав англійський мислитель XVIII ст. Давид Юм, — він має залишатися таким і при об’єднанні багатьох родів, надовго переживаючи перше покоління. Тільки зростання багатства та володіння може примусити людей розлучитися з цим ладом” [12, 656].

Як свідчить історія, “зростання багатства та володіння” таки змусило самоврядні громади надягнути ярмо державності. “Держава” виявилась особливим “пристроєм” для управління життям в громаді. Подібної (до Юмової) точки зору дотримувався і його співвітчизник — вище цитований Джон Лок. Утім, думку останнього тлумачать неоднозначно. “Вживаючи у цій праці термін *commonwealth*, — пояснював Лок, — я маю на увазі не демократію або яку-небудь іншу форму правління, а незалежну спільноту (*an independent community*), тобто ту, яка не є частиною ще більшої спільноти. У латинян вона називалась “*civitas*”; цьому слову у нашій мові найліпше відповідає *commonwealth* — загальне благо, тобто благо для всіх. Вжите коректно, воно більш точно означає таку спільноту людей, тоді як англійські слова *community* (громада) чи *city* (місто) його не виражають, бо вони можуть бути підпорядковані “одному” урядові, а слово *city* у нас має цілковито інше значення, ніж *commonwealth*. Отож, для запобігання двозначності, хай буде мені

дозволено використовувати слово *commonwealth* у тому значенні, яке я роз'яснив, і у якому, як я виявив, його вживав король Джеймс I, та яке, я вважаю, є його істинне значення. Якщо воно вам не подобається, у вашій волі запропонувати щось, що замінить його більш точним словом.

Як бачимо, Лок, інтерпретуючи слово *commonwealth* (його у нас настирливо “перекладають” словом *державна*) як *сукупність окремих громад* (на сьогоднішній погляд, це, скоріше, те, що означається словом *країна*) не надто чітко уявляв собі його зміст. До речі, у нас також і досі, при тому частогусто, уживають слово “*державна*” як синонім слова *країна* (“Завтра повсюди у нашій *державі* передбачається дощ”, — “віщує” іноді диктор по радіо). А що ж воно означає саме по собі, це загадкове слово *державна*? Яке явище воно означає?

Англіїці, як і французи, німці та іспанці, використовують для означення цього явища слово, однокорінне зі *state* (*Etat, Estates, Stadt*); росіяни — *государство* (похідне від українського *господарство*); американці, крім слова *state*, вживають також слово “*нація*”: *fathers of nation* (“батьки нації”) — величають вони своїх *державотворців*. Що ж до сутності явища, означуваного цими словами, то тут також різнобій: від уявлень про неї як про продукт “суспільної угоди” — до переконань, що це своєрідний механізм, “машина”, для пригнічення однієї частини спільноти іншою. Зазначене різноголосся свідчить про відмінність у розумінні *соціокультурного змісту* того явища, яке прагнуть означити цими словами. В одному випадку мається на увазі окрема *країна* (від слова *край* як “сторона”, звідки й російське “*страна*”), у якій проживають люди, об'єднані чи то спільністю походження — *нація*, чи то силою — *power*; *государь* (від *господарство* > *государство* > *государь*). Близький до останнього й предметний зміст слова *державна*, що передбачає *держителя* — того (чи тих), хто “держить”, владарює. Але, що ж являє собою насправді, і яким словом *адекватно* мала б бути означена та *особлива структура*, що виконує роль *упорядника* життя всієї *громади*, і яку намагався ототожнити з “загальним” (спільним) благом Джон Лок? Нам, українцям, має бути ясно: це — *уряд* (від основоположного дієслова “*рядити*” — *робити, впорядковувати, облаштовувати* і т. д.) — як спеціальний суспільний пристрій (апарат, механізм), призначений виконувати (ніби “в автоматичному режимі”) функції, пов'язані

з упорядкуванням (“гармонізацією”) відносин людей у всіх сферах суспільного життя. Певна річ, для ефективного здійснення функцій управління (урядування) цей “пристрій” повинен мати відповідні “важелі” для нагляду за додержанням правил усіма членами громади (*громадянами*) та забезпеченням захисту громади від зовнішніх загроз (суд прокуратура, правоохоронні органи, війська).

Так чи інакше, але вся дотеперішня історія засвідчує протиборство кількох концепцій щодо “покликання” та способу формування цього *соціокультурного інституту*, його структури та повноважень. Діапазон розходжень у межах від вимог абсолютного (безумовного) самоврядування громади — до підпорядкування її життєдіяльності централізованому абсолютно (необмежено) одноосібному управлінню. Останню тенденцію недвозначно засвідчує *силовий відтінок* смислу слів, якими означували й означають цей інститут — *power* (*потуга*), *влада* (*володіння*).

Спочатку переважала друга з названих тенденцій, і минули тисячі років одноосібного *владарювання* різних царів, деспотів, тиранів, князів та королів, поки визріли ідеї народовладдя, і громади сповнилися мужності, а політики — мудрості, щоб знайти відповідний баланс поєднання колективного (громадського) та одноосібного начал у процесі самоврядування громад. Щоправда, відбулось це не “скрізь і всюди”, подекуди й досі триває цей процес та перебуває далеко від завершення. Але там, де це сталося, воно, це поєднання, відбулось завдяки потужній силі громади, її бажань, її прагнень, її “думки”.

Громадська думка є особливим різновидом суспільної свідомості. Здається “самоочевидним”, що “громадська думка” — це те, що *думає* (“взагалі” чи з якогось конкретного приводу) *громада* (міста, села чи країни) як певна “*соборна*” *одиниця*”. Принаймні, більша частина членів громади. Аналіз наукової літератури з цієї теми засвідчує справедливості такого припущення: *громадська думка* — це справді інтегрована (узагальнена) форма думок окремих людей про ті чи інші аспекти суспільного життя, думок, у яких прямо чи опосередковано відбиваються інтереси певної соціальної групи людей чи більшості суспільства. Отож, ясно, що *громадська думка* являє собою прояв *суспільної свідомості*. Оскільки одна з дефініцій *громадської думки* як *соціокультурного явища* включає посилання на при-

належність останньої до явищ (проявів, виявів) *масової свідомості*, належить спочатку з'ясувати, що ж являє собою так звана “масова свідомість” Для цього спробуємо проаналізувати ключові терміни цього поняття — “свідомість” та “маса”.

Масова свідомість, у даному контексті, відіграє роль зовсім не числівника, перебираючи на себе означення *якісної характеристики*. Зверніть увагу і на те, що замість поширеного “масова свідомість” тут використаний цілком певний вираз “свідомість мас”. Таким чином, вираз “масова свідомість” являє собою *метафору*, утворену завдяки інверсії у побудові фрази: *означення перенесене на місце означуваного, в результаті відбулось перенесення сутнісних характеристик “маси” на “свідомість”*. Про причини виникнення такого “амбівалентного” тлумачення поняття маса піде мова далі. Тут обмежимося простою вказівкою на “двоїстість” походженні слова, яким означається це поняття: від грецького μάζζω — *місити* > *місиво* чи латинського massa (також грецького походження), яке означає *грудка землі, клубок вовни* тощо.

Отже, попри всю можливу (і наявну) плутанину значень слова маса як числівника (синонім “величезної кількості”: “маса задоволення!”, “маса помилок” іт. д.) та іменника (означення суб'єкта історичної дії: “трудоючі маси”, “робітничі маси”), йдеться, поза сумнівом, саме про *свідомість мас*.

А суспільна свідомість, як зазначалося, існує не тільки на двох, так би мовити, “рівнях” (*науково-теоретичному* та *буденному*), але й у двох принципово відмінних формах: у більш-менш жорстко фіксованому вигляді (твори науки, філософії, мистецтва) та як *живий процес* осмислювання людьми свого життя. Зрозуміло, що на відміну від науки, мистецтва, філософії, у творах, яких відображені результати тривалих спостережень та спеціальних досліджень, що мають статус (принаймні претендують на нього) більш-менш усталених, коли не остаточних істин, вияви громадської думки мають *часовий, ситуативний характер*. Сформована за певних умов життя, які зазвичай мають тимчасовий, або “перехідний” характер, під впливом конкретних подій, які можуть бути цілком випадковими, в результаті побіжних спостережень, а не цілеспрямованих досліджень, *громадська думка* загалом слабо структурована, може містити та химерно поєднувати судження й оцінки філософського, політичного, правового, естетичного, релігійного

змісту тощо, які можуть бути як коректними, так і хибними. За прикладами недалеко ходити: громадська думка Німеччини 30-х років ХХ століття, або “путінської” Росії початку ХХІ століття.

Проте є галузь, у якій присуд громадської думки *небуває і не може бути “помилковим”* — морально-етична сфера життя людей. Згаданий вище прихильник “бездержавного” самоуправління громади Давид Юм з цього приводу писав: “На випадок, якщо мої судження, котрі я вважаю цілком переконливими, видались би не зовсім такими, я вдаюся до авторитетів і доведу на підставі загальної згоди людського роду, що *обов'язок підкорення уряду не має своїм джерелом обіцянки підданих*. Хай не дивуються тому, що, хоча я весь час старався побудувати свою систему виключно на доводах чистого розуму і майже ніколи не цитував суджень навіть філософів та істориків з будь-яких питань, *я тепер апелюю до авторитету народу і протиставляю думку юрби філософським міркуванням*. Бо *треба зауважити, що думки людей у даному випадку мають особливу авторитетність і є здебільшого непогрішними*. Розрізнення морального Добра і Зла джерелом яких є ті задоволення чи страждання, які надають нам спостереження... відомого “характеру” (*політика, промовця* — С. Б.); оскільки це задоволення не може бути невідомим тій особі, яка його відчуває, то звідси виходить, що в кожному “характері” міститься рівно стільки порочності чи доброчесності, скільки кожна особа йому “приписує”, і що у цьому ми ніколи не можемо помилитися” [12, 706]. Істинність цього твердження засновується на тому, що йдеться не про оцінку “натовпом” вірності чи хибності пропонуваніх політиками ідей, а про *почуття людей, відчуванняними щирості чи лукавства політиків*. Почуття ж — самодостатні свідчення, на відміну від думок, міркувань, вони не бувають хибними, або лукавими.

Відтак, громадська думка щодо своєї суспільної ролі може мати широкі функціональні “покликання”: соціалізаційне, оціночне, аналітичне, конструктивне, деструктивне, регулятивне, контрольне, настановче, консультативне, виховне тощо. Усі ці “ролі” громадської думки поєднані між собою й актуалізуються саме в процесі її функціонування.

Соціалізаційна функція громадської думки пов'язана з розвитком та самореалізацією людини протягом усього її життя, у процесі засвоєння та відтворення нею культури суспільства.

Регулятивна функція громадської думки полягає у виробленні та прищепленні членам суспільства певних норм суспільних відносин, відтак, постає як регулятор відносин не тільки між окремими людьми, а й між особою і колективом, окремим колективом та суспільством у цілому. Інакше кажучи, *громадська думка* “дає пораду”, “вносить рішення”, “регулює” (поведінку індивідів, характер і спрямування діяльності спільнот, політичних установ), підтримуючи або відкидаючи ті чи інші уявлення, норми, цінності.

Значені сутнісні риси громадської думки як своєрідного соціокультурного явища зумовлені фундаментальними причинами її генезису та функціонування. По-перше, *громадська думка* — це інтегрована настанова великої кількості людей, часто-густо — більшості, коли не всіх членів громади. По-друге, практично у кожній сфері суспільного життя знаходиться місце для вияву громадської думки. Так, у галузі морально-виховної роботи громадська думка стає своєрідним камертоном, який регулює стиль поведінки та життєву позицію, у політичній сфері вона виступає як вирішальна сила, що визначає вектор розвитку суспільства на певний період. Вірність даного судження була багаторазово підтверджена на практиці, останній (хронологічно останній) раз в Україні узимку 2014 року. Суверенність громадської думки, або “Закон всесвітнього тяжіння у політиці”.

“Влада, — зазначається в енциклопедичому словнику, — (1) у загальному сенсі — це здатність і можливість справляти визначальний вплив на діяльність, поведінку людей за допомогою якихось засобів: волі, авторитету, права, насильства (батьківська, державна, економічна та ін.); (2) політичне панування; (3) система державних органів”[9].

Навряд, можна визнати подібні визначення достатньо коректними з наукового погляду. Найбільше, з чим можна погодитись, що тут подано певні *параметри вживання слова* “влада”: у найширшому — (1), вузькому — (2) та метафоричному (еліпс) — (3). Перше ж, в якому міститься претензія на дефініцію поняття “влада”, якраз, і викликає нерозуміння та заперечення — через неясність, невизначеність тих понять та термінів, за допомогою яких робиться спроба пояснити сенс шуканого.

Насамперед, “*під “владою” не слід, — на думку одного з авторитетних дослідників, Ортега-і-Гасета, — розуміти, першою чергою, застосування*

матеріальної сили, фізичного примусу” [10, 92]. Більш того, вважає він, — те “стале і нормальне відношення між людьми, яке зветься “владою”, *ніколи не засновується на силі”*. Навпаки: “лише тому, що якась людина (чи група людей) *має владу*, вона може розпоряджатися тим “суспільним апаратом чи машиною, що зветься “сила” [10, 92].

Отже, виявляється, що більш коректним було б визначення *загального змісту* поняття влада як *певного відношення людей*, а саме: людей, які “ведуть” (*ведучих, вождів, провідників* тощо), та тих, “кого ведуть” (ведених), тих, що *порядкують*, і тих, що *підпорядковуються*. Від самого початку ці відносини встановлювалися мирно: шляхом *добровільного, глибоко інтимного* визнання “вищості”, “зверхності”, “лідерства” словом *авторитету* певних людей.

Власне, *авторитет* — це і є влада; *влада* — це і є *авторитет*. Генетичний зв’язок цих соціально-психологічних явищ переконливо засвідчує етимологія слів, які їх означають, та логічний зміст відповідних понять. Наше слово авторитет запозичене з німецької мови (*autorität*), у свою чергу, походить від латинського *auctoritas*, яке поміж іншим означає також *вплив* та *влада*.

Так що і батьківська влада — це природний “авторитет” дорослих, і влада вождів у первісних суспільствах — це добровільне визнання “авторитету” найсильніших, найспритніших та наймудріших, і духовна влада “володарів дум” — це також добродітне визнання особливих чеснот тих людей, перед якими “схиляються”, яких однозначно й незаперечно поважають, і тому їм підпорядковуються. Подібним чином і політична (державна) *влада* — це насамперед, і головним чином — *авторитет*.

Тільки згодом з’явилися інші слова-синоніми для “влади” і “авторитету”, такі, як панування, гегемонія, диктатура, імперіалізм, потуга (*power*) та ін., а відтак, і змістом означуваних ними понять та явищ з’явилося насильство та пов’язані з ним засоби (воля, право, агресія, завоювання і тощо).

“Слід розрізняти факт чи процес агресії і явище влади, — наполягав Ортега-і-Гасет. — *Влада — це нормальне вживання авторитету. А останній завжди заснований на громадській думці — завжди, нині, як і десять тисяч років тому, як серед англійців, так і серед ботокудів. По суті, ніколи ніхто не панував на землі, спираючи свою владу на щось інше, ніж громадська думка*” [10, 94]. “Чи, може,

ви гадаєте, що *суверенність громадської думки* винайшов адвокат Дантон у 1789 році чи святий Томас Аквінський у тринадцятому столітті?”, — іронізує Ортега, і категорично, та цілком слушно стверджує: “Уявлення про цю суверенність могло постати тут чи там, в той чи інший час, але *факт, що громадська думка є основною силою, яка створює в людських спільнотах явище панування, такий старий і тривкий, як саме людство. Отак у Ньютоновій фізиці тяжіння є силою, яка витворює рух. Закон громадської думки — загальний закон тяжіння в політичній історії. Без неї не могло би бути історичної науки*” [10, 94].

Слово *суверенність*, що прижилося українській мові, походить з французької мови (*souveraineté*), і в перекладі означає *верховенство*. Суверен (*souverain*) — *главар, монарх*.

Отож, на думку Ортеги-і-Гасета, в системі політичної організації (влади) *верховенство належить саме громадській думці*. “Навіть той, хто хоче правити за допомогою яничар, залежить від їхньої думки і від думки, яку має про них решта населення”, — зауважує він і тут же уточнює: “Насправді, неможливо панувати за допомогою яничарів” і на доказ цього посилається на цілком достовірний історичний факт, схожий на анекдот. Коли Наполеон Бонапарт хвацько заявив, що приборкає народ сусідньої країни і силою зброї забезпечить собі жадану владу, умудрений досвідом Талейран його застеріг: “З багнетами, екселенціє, можна робити все, крім одного: сидіти на них”.

Давид Юм “дуже проникливо”, за словами Ортеги, зауважує, що завдання історичної науки полягає в тому, щоб показати: “*суверенність громадської думки — зовсім не утопічна мрія, а повсякденна дійсність людських спільнот*” [10, 94].

Вище були наведені слова Юма, котрий, розмірковуючи про природу влади взагалі, політичної — зокрема й особливо, підкреслював, що *ніяких конкретних зобов’язань люди (суспільство, народ) ніколи на себе не брали і ніяких обіцянок правителям зберігати вірнопідданство не давали й не дають, а їх підлеглість (правослухняність) є цілком добровільною і триває доти, поки їхні очікування, надії на забезпечення урядом мирного та спокійного життя справджуються. В іншому разі, “ми можемо виявляти опір насильствам вищої влади, не вважаючи останні злочином і несправедливістю”* [12, 712].

“Який мотив вперше породжує ті випадки підпорядкування, яким ми наслідуюмо, і той різновид дій, який формує звичку підпорядкування?”, — ставить питання Юм і відповідає: “Очевидно, що тут не відіграє ролі ніякий інший принцип, крім загального, спільного, інтересу. Але якщо суспільний, громадський, інтерес самопочатково викликає підкорення урядові, то обов’язок покори має принятися, як тільки цей інтерес буде порушений у великому ступені і в значних кількостях випадків” [12, 713]. Спостереження показують, що такого принципу людство дотримується і на практиці, і в теорії, і що ще жодна нація, яка володіла засобами самозахисту, ніколи не терпіла жорстоких лютувань тиранів, і ніколи не піддавалась гонінню за свій опір їм: “Ті, хто підняв зброю проти Діонісія, Нерона чи Філіпа Другого, користувалися прихильністю будь-якого читача, що знайомився з їхніми історіями, і ніщо, окрім крайнього спотворення здорового глузду, не може примусити нас засудити їх. Отже, поза сумнівом, що серед наших моральних понять нема такого безглузлого поняття як пасивна слухняність, і що ми виправдовуємо опір в найяскравіших випадках прояву тиранії та утисків” [12, 712]. І остаточний присуд Юма: “*Загальна думка всього людства у всіх випадках має певний авторитет, але тут, у питаннях моралі, вона, безумовно непомилкова їй не перешкоджає той факт, що люди не можуть достеменно з’ясувати принципи, які обґрунтовують її*” [12, 712].

З позицією Юма солідаризувався й інший видатний філософ тієї доби — Бенедикт Спіноза. Смісл і мета *громадянського суспільства*, вважав він, — є “не що інше, як мир та безпека життя. І тому та верховна влада є найліпшою, за якої люди проводять життя у злагоді, і коли їх права дотримуються” [12, 712]. Під “верховною владою”, яка “встановлюється із зазначеною метою”, — уточнює Спіноза, — “я розумію ту, що встановлюється вільним народом, а не ту, яку набувають над народом за “правом війни” [12, 712]. Бо “поза сумнівом, що повстання, війни, презирство чи правопорушення варто приписувати не стільки злості підлеглих, скільки негідному стану верховної влади. Тому що люди не народжуються громадянами, а стають” [12, 311].

Отже, влада (“гегемонія” тощо) — це не результат захоплення “важелів” управління, засобів панування, а, скоріше, спокійне користування авторитетом, джерелом якого є *громадська думка*,

громадське визнання. “Правити, — стверджував Ортега-і-Гассет, — це — сидіти. На троні, на першій лаві, в міністерському кріслі. Всупереч найвним і мелодраматичним поглядам, панування не так питання кулака, як сидіння” [10, 93].

Ось красномовний історичний факт із біографії видатного античного політичного та культурного діяча Деметріоса з Фалери та, водночас, із політичної історії колиски демократії, міста Афіни.

Деметріос був одним із найвизначніших учнів Аристотеля. Найбільше уславився він тим, що, запрошений Птоломеем до Олександрії, став фактичним організатором тамтешнього славетного Музеуму (Дому Муз) — своєрідного прототипу майбутніх університетів. В цьому Музеумі викладали філософію, математику, історію найвизначніші тогочасні учені, там діяла обладнана “за останнім словом” тодішньої техніки обсерваторія, в спеціально обладнаному Зоопарку велись біологічні спостереження за поведінкою тварин, зокрема й диких; у розкішному Ботанічному саду здійснювались дослідження рослин, зокрема й екзотичних, зібраних з усіх кінців тодішнього світу... Та чи не найбільшою гордістю цього “Університету” була знаменита Олександрійська бібліотека, що нараховувала сотні тисяч книг (власне сувоїв) з усіх галузей знань. Початок їй поклала особиста книгозбірня Аристотеля, яку пощастило його учням вивезти з Афін разом з учителем, коли над ним нависла реальна загроза смертельного вироку. Історики філософії згадують про це як про подвиг, що дозволив Афінам не заплямувати себе другою (після Сократа) стратою великого мудреця. Музеум, цей світоч античної науки проіснував понад сімсот років, аж поки не був знищений релігійними фанатиками. Нищення почали християни, підпаливши бібліотеку та зруйнувавши (414 р.) храм Серапіса, а довершили мусульмани, керуючись сакраментальним критерієм халіфа Омара: якщо у тих книгах, що вціліли, написано те ж саме, що в Корані, то вони зайві, а якщо, не приведи Аллах, щось протилежне, то вони шкідливі...

Так от достославний Деметріос перед тим, як був запрошений до Олександрії, впродовж десяти років (з 317 по 307 р. до н. е.) був “міським головою” у Афінах. І так вдало правив він цим містом-державою, що вдячні афіняни спорудили йому за цей час не мало — не багато: 360 прижиттєвих пам’ятників! Це варто собі уявити: кожні десять

днів “афінський Кличко” розрізав стрічку, відкриваючи пам’ятник самому собі.

Та от, на початку одинадцятого року правління Деметріоса думка афінян про нього різко змінилась на гірше... Відтак, усі споруджені йому пам’ятники водночас були потрошені, а сам він підданий ostracism — вигнанню з держави [15, 182–186].

Нам достеменно невідомо, що, власне, стало причиною такої перемини в громадській думці афінян і чи насправді заслужив такої долі Деметріос — мова не про це. То могло б бути предметом окремого дослідження. В даному разі йдеться лише про те, що *громадська думка* за всіх обставин є найвищим “сувереном”, який і надає, і позбавляє влади.

Падіння династії Романових, яка правила триста років, як і загибель імператорської династії Китаю, розвал Австро-Угорської “клаптикової” імперії, як раніше Римської та Священної Римської імперії, звершення цілого ряду революцій в першій третині ХХ століття (Туреччина, Мексика, Китай), розвал Радянського Союзу та крах комуністичного правління у ряді європейських країн — все це свідчення невідворотної дії “закону всесвітнього тяжіння” у політиці...

Як відомо з історії, зокрема й новітньої, не лише заморських держав, а й нашої, бувають ситуації, за яких в країні не складається *єдина громадська думка*. Коли суспільство розколоне на суперечні групи, погляди яких перекреслюють одні одних, що не дає можливості мирного встановлення влади. Оскільки ж, не тільки “природа не терпить вакууму” (“порожнеча”), створена браком єдиної громадської думки, виповнюється брутальною силою. Відбуваються криваві перевороти, громадянські війни, насильницьке захоплення *засобів здійснення* влади (органів державного управління: поліція, армія, суди, тюрми тощо). У таких випадках “сила” стає *заміною* — ерзацем! — “влади”. Проте, не назавжди, хоча, буває, й надовго. “Слушний час”, тобто, коли у загальній *громадській думці* визначиться відчутна перевага тих чи інших поглядів, настане, з точністю дії механізму “всесвітнього тяжіння”, *зміна влади*.

Отже, *громадська думка* як соціокультурна інституція являє собою велику силу. Разом з тим, з огляду на характер свого становлення (залежно від ситуації), вона має кілька природжених вад. Найпримітніші з них — *суперечливість, рухливість, нестійкість*, а, відтак, і підвищена “чутливість”

до цілеспрямованих “тисків”, своєрідна *піддатливість* різного роду впливам. Природно, що цим, як *спокуюсою*, не могли не спробувати скористатися можновладці, щоб використати силу громадської думки для увічнення свого панування, а також, інші особи та суспільні утворення, зацікавлені у використанні потужності громадської думки у власних, часом своєкорисливих, цілях, перетворюючи тим самим діяльність по організації громадської думки на засіб її спотворення, отож — обману, обдурювання людей. Водночас зазначені особливості громадської думки відкривають широкі можливості для прогресивних сил суспільства щодо впливу на її формування у бажаному напрямі.

Можновладці одвічно мали прагнення — увічнити своє владарювання і “єдиномисліє” за допомогою засобів його реалізації. Інша справа — наскільки реально діючі “парламенти” відповідають цьому своєму покликанню — бути *речниками, глашатаями, “рупорами” громадської думки*. Проте, за всіх умов, у відповідь на потребу знання *реальної* думки Громади — уже *уявленої* — були винайдені й відпрацьовані різноманітні соціально-культурні механізми її виявлення та представлення. Чи не найважливіший серед цих — проведення різноманітних *всезагальних опитувань* (плебісцит, референдум), які являють собою не що інше, як своєрідні *загальні збори громади “навиворіт”*: *не народ збирається і приходять до органів влади, аби висловити свою думку, а до “народу” (в особі кожного громадянина) приходять уповноважені від влади, щоб виявити “загальну”, тобто уявну спільну, думку*.

Втім, за всіх часів та всіх умов заповітної мрії і реальним бажанням усіх влад було не так прагнення *виявити, як сформуванню спільну думку громади*. Певна річ — на свою підтримку.

Отож, із розвитком та вдосконаленням технології забезпечення владарювання (панування, урядування) винаходились та вдосконалювались все нові й нові засоби та методи *урядового впливу на формування громадської думки* — від часткового її спотворення аж до навмисного цілковитого фальшування. Ці різноманітні методи та технології цілеспрямованого тиску на громадську думку, як і усталені форми організованого її виявлення, заслуговують на окремий аналіз. Тут же зачіпаємо цю тему лише “з краєчку” — в контексті розмови про спонтанні форми самовираження громадської думки.

Йдеться про загальну стратегію зацікавленого впливу влади на громадську думку. Мета цієї стратегії найчастіше кодується у формулі “*єдність*” — ідейна, ідеологічна, морально-політична і т. д., *єдність суспільства*. У цьому зв’язку досить пригадати незмінні кліше офіційної пропаганди часів СРСР: “народ і партія — єдині”, “радянський народ, тісно згуртований навколо партії та її Центрального комітету...” і т. д. Варто пригадати також і висміювання цього прагнення влади видатними російськими “пересмішниками”, що виступали від імені Козьми Пруткова. Зокрема, від Козьми Пруткова-старшого була представлена грандіозна фантазмагорична програма “О введенні єдиномыслия в России”, яку геніально згодом втілили у життя... більшовики.

...Один із теоретиків та апологетів “стратегії панування”, або гегемонії, американський професор Джон Павельсон твердить: “Для підтримання максимального рівня економічного зростання суспільство повинне виробити в середовищі своїх членів єдність щодо головних цінностей у всіх соціальних сферах, для того, щоб узаконити і підтримувати інститути, які ліквідовують конфлікти зростання” [18, 19].

Він пропонує навіть відповідну технологію досягнення такої “ідеологічної єдності” в “країнах, що розвиваються”. Запропонована ним стратегія схематично має такий вигляд: “націоналізм → ідеологічна гармонія → ефективні цінності та інститути, що їх забезпечують → зростання доходів” [18, 168].

Тим часом інший професор другого американського (каліфорнійського) університету Джеймс Лалл, на диво, дотримується принципово відмінного погляду на ці речі. Насамперед, урядування в сучасних країнах він відверто називає пануванням, або, на науково-академічний манер — гегемонією. “Гегемонія, — пише Джеймс Лалл, — це влада, або панування, здійснюване однією соціальною групою над іншою. Такий диференціал в обсязі влади, — пояснює він, — може існувати в політичних, господарчих, культурних стосунках між різними країнами або між різними соціальними класами в одній країні” [17, 6].

При цьому, він посилається й на іншого свого співвітчизника — Стюарта Холла: “Гегемонія являє собою “панування та підпорядкування у сфері стосунків, структурованих владою” [16, 333].

А також, Лалл далекий від того, аби крити-

сати цей висновок власним відкриттям і не соромиться послатись на його автора — італійського комуніста початку ХХ століття Антоніо Грамші. “Ув’язнений італійським фашистським урядом у 1930-і роки Грамші у своїх, написаних у в’язниці працях з теорії значень і влади, підкреслював роль суспільної “надбудови”, ідеологічних інститутів суспільства, — пише Лалл, — Грамші намагався з’ясувати, як італійським та німецьким фашистам вдавалося настільки ефективно маніпулювати людьми. Зосереджуючи увагу на тому, як капіталістичні уряди й господарчі інституції витворюють і поширюють ідеї та поняття, Грамші сприяв переміщенню об’єкта критичної теорії з економічного “базиса” капіталістичного суспільства на його надбудову. Його теорія ідеологічної гегемонії підкреслює те, як правлячі еліти використовують мас-медіа для увічнення своєї влади, багатства. Надбудова, яка витворює ідеологію, пов’язана з економічними структурами і процесами виробництва, але не тотожна їм. Їх можна аналізувати по-різному” [14].

Лалл наводить спеціальну таблицю, яка ілюструє концепцію, та вельми співчутливо коментує її.

“Такий теоретичний поворот (мається на увазі зміщення акцентів з виробничої сфери до ідеологічної. — Авт) виглядає природним і необхідним у часи, коли комунікаційні технології стали настільки всепроникною і потужною ідеологічною силою. Але коли Грамші писав свої праці, електронні мас-медіа щойно з’явилися. І в часи Грамші, і в наші дні власники та керівники медіа-індустрій мають значно більше можливостей, ніж будь-які інші члени суспільства, створювати й відтворювати ідеологічні повідомлення та тлумачення, оскільки саме ці еліти керують ключовими інституціями соціалізації, тим самим гарантуючи, що саме їхні погляди доводяться до відома широкої публіки постійно і в привабливій формі” [14].

За часів Грамші фашисти використовували пропаганду. За наших часів капіталісти використовують рекламні та інформаційні кампанії задля досягнення аналогічних цілей.

“Гегемонія” розширює логіку образних систем, аби досягнути ідеологічного насичення. Медіа-опосередкована панівна ідеологія підтримується й підсилюється системою взаємопов’язаних організацій поширення інформації та загальноприйнятих комунікаційних практик, що проникають

у всі куточки соціальної та культурної дійсності. Інформаційні повідомлення, прихильні до ідеології існуючого режиму, продукуються школами, бізнесом, політичними організаціями, профспілками, релігійними конфесіями, військом та мас медіа. Всі вони зливаються в єдиний потік. “Цей процес взаємного підсилення й артикулювання ідеологічних впливів становить суть гегемонії” —, вважає Лалл. Найглибше закорінені, найміцніші інституції суспільства, які, так чи інакше, залежать від тих самих джерел економічної підтримки, у своїх підставових положеннях ніколи не суперечать одна одній. Таким чином, гегемонія залежить від загального поширення панівної ідеології та її прийняття суспільством.

Гегемонія “працює” в широких масштабах, але у витончений спосіб. Вона не є прямим спонуканням до певної думки чи дії. За визначенням Стюарта Голла, гегемонія — це “введення всіх конкуруючих описів дійсності в єдині рамки, визначені інтересами правлячого класу (клану), яке обмежує всі альтернативи горизонтом мислення останнього. Панівний клас (клан) встановлює межі, ментальні й структурні, в яких “підлегли” мають “жити” й розуміти свою підлеглисть так, щоб це сприяло збереженню панування тих, хто править ними” [16, 50].

Тож найпотужнішим впливом мас-медіа є те, як вони майже непомітно формують сприйняття їхніми аудиторіями своїх суспільних ролей та своєї повсякденної діяльності [16].

Гегемонія є процесом конвергенції, погодження та підпорядкування. Ідеї й поняття, суспільні та господарчі інститути, та способи життя зливаються в єдину мозаїку, яка слугує збереженню економічних, політичних і культурних переваг тих, хто вже має владу. Тож, як сказав колумбійський теоретик масової комунікації Хесус Мартін-Барберо, “певний клас користується гегемонією до тієї межі, до якої інтереси панівного класу розглядаються підлеглими класами як, певною мірою, також, їхні власні інтереси” [13, 73–74].

Ідея, отже, полягає у тому, аби підтримувати віру людей в уряди, господарчі інститути, в культури, до яких вони належать і відтворенню яких сприяють. Надійним показником сили гегемонії в певному суспільстві є готовність або неготовність молодих людей воювати за ту систему, в якій вони живуть. Отже, мас-медіа сприяють формуванню

враження, що навіть найгостріші кути у житті суспільства, загалом, мусять вписатися в узвичаєні контури панівної ідеології. Ця “нормалізуюча” діяльність є стрижнем боротьби влади за підтримання своєї ідеологічної гегемонії.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити деякі уточнення щодо ключових понять теми, а саме:

1) “Громада” — це не просто таке собі зібрання людей, юрба чи натовп, не тільки згуртований колектив. “Громада” — продукт тривалого соціокультурного розвитку, історико-культурна спільнота, яка виникла в результаті розселення людей не тільки за родовим, клановим, племінним чи етнонаціональним походженням, а на додаток, й за усвідомленням саме своєї людської природи.

2) **Політика** (термін походить від грецького слова *πολις* (багато), що є відповідником українського слова “громада”, як суспільне явище, являє собою процес унормування співжиття у Громаді, вироблення відповідних правил (законів), що прийшли на зміну родо-племінним традиціям та авторитету старійшин.

3) Відтак, у політиці, життя суспільства набуває особливого значення суспільна думка громади — громадська думка. Яка, попри всі історичні відхилення та спотворення, є верховним сувереном, тобто авторитетом, владою.

4) “Громадянське суспільство”, або політичне — це суспільство у якому править громадська думка (“з точністю всесвітнього закону тяжіння “Ортега-і Гассет”).

Література / References:

1. *Безклубенко С. Д.* Теорія культури [Текст]: учбовий посібник / Безклубенко Сергій Данилович. — КНУКіМ. — К.: [б. и.] — 2002. — 323 с.
2. *Безклубенко С. Д.* Мистецтво організації громадської думки: монографія / С. Д. Безклубенко. — К.: Вид. центр КНУКіМ, 2016. — 398 с.
3. *Devis N.* Європа: Історія / Норманн Дейвіс. / Пер. з англ. П. Тарашчук, О. Коваленко. — К., Видавництво Соломії Павличко “Основи”, 2001. — 1463 с.
4. *Leontev A. P.* Деятельность, сознание, личность / Алексей Николаевич Леонтьев. — М.: Политиздат, 1975. — 304 с.
5. *Lokk Dzhon.* Два трактата о правлении / Джон Локк / Соч. В 3 т. Т. 3. — Москва: Мысль, 1988. — 668 с.
6. *Спиркин А.* Сознание / А. Спиркин // Философская энциклопедия: В 5 т. — М.: “Советская энциклопедия”. — Т. 5. — 1970. — 740 с.
7. *Спиноза Б.* Политический трактат / Б. Спиноза // Избр. произ. в 2-х т. — Т. 2. — М., 1957. — 311 с.
8. *Советский энциклопедический словарь.* — М.: Сов. Энциклопедия, 1979. — 1600 с.
9. *Советский энциклопедический словарь / Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов* — М.: Сов. Энциклопедия, 1983. — 840 с.
10. *Kh. Orteha-i-Hasset.* Бунт мас / Ортега-і-Гасет Х. // Вибрані твори. — К.: Основи, 1994. — 424 с.
11. *Философский словарь.* — М.: Политиздат, 1986. — 590 с.
12. *Davyd Yum.* Сочинения в двух томах. Серия: Философское наследие / Юм Давид / Твердые изд. Переплеты. — М.: Мысль, 1965. — Т. 1. — 846 с.
13. *Martin-Barbero, J.* Communication, Culture and Hegemony. Newbury Park, CA: Sage. — 1993. — 272 p.
14. *Gramsci Antonio.* Selections from Cultural Writings / Antonio Gramsci / edited by David Forgacs and Geoffrey Nowell-Smith; translated by William Boelhower. Cambridge, Mass.: Harvard University Press — 1985. — 448 p.
15. *Ekschmitt W.* Pamět narodů. Hieroglify, pismo f pisemné nálezy na hliněných tabulkách, papirech a pergamenech / W. Ekschmitt / Prague, Orbis, 1974. — 252s.
1. *Bezklubenko S. D.* Teoriia kultury [Tekst]: uchbovyi posibnyk / Bezklubenko Serhii Danylovych. — KNUKіM. — K.: [b.y.] — 2002. — 323 s.
2. *Bezklubenko S. D.* Mystetstvo orhanizatsii hromadskoi dumky: monohrafiia / S. D. Bezklubenko. — K.: Vyd. tsentr KNUKіM, 2016. — 398 s.
3. *Devis N.* Yevropa: Istoriia / Normann Deivis. / Per. z anhl. P. Tarashchuk, O. Kovalenko. — K., Vydavnytstvo Solomii Pavlychko “Osnovy”, 2001. — 1463 s.
4. *Leontev A. P.* Deiatelnost, soznanye, lychnost / Aleksei Nykolaevych Leontev. — M.: Polytyzdat, 1975. — 304 s.
5. *Lokk Dzhon.* Dva traktata o pravlenyy / Dzhon Lokk / Soch. V 3 t. T. 3. — Moskva: Mysl, 1988. — 668 s.
6. *Spyrkyn A.* Soznanye / A. Spyrkyn // Fylosofskaia entsyklopedyia: V 5t. — M.: “Sovetskaia entsyklopedyia”. — T. 5. — 1970. — 740 s.
7. *Spynoza B.* Polytycheskyi traktat / B. Spynoza // Yzbr. proyz. v 2-kh t. — T. 2. — M., 1957. — 311 s.
8. *Sovetskyi entsyklopedycheskyi slovar.* — M.: Sov. Entsyklopedyia, 1979. — 1600 s.
9. *Sovetskyi entsyklopedycheskyi slovar / Fedoseev, S. M. Kovalev, V. H. Panov* — M.: Sov. Entsyklopedyia, 1983. — 840 s.
10. *Kh. Orteha-i-Hasset.* Bunt mas / Orteha-i-Haset Kh. // Vybrani tvory. — K.: Osnovy, 1994. — 424 s.
11. *Fylosofskyi slovar.* — M.: Polytyzdat, 1986. — 590 s.
12. *Davyd Yum.* Sochyneniya v dvukh tomakh. Seryia: Fylosofskoe nasledye / Yum Davyd / Tverdye yzd. Pereplety. — M.: Mysl, 1965. — T. 1. — 846 s.
13. *Martin-Barbero, J.* Communication, Culture and Hegemony. Newbury Park, CA: Sage. — 1993. — 272 r.
14. *Gramsci Antonio.* Selections from Cultural Writings / Antonio Gramsci / edited by David Forgacs and Geoffrey Nowell-Smith; translated by William Boelhower. Cambridge, Mass.: Harvard University Press. — 1985. — 448 p.
15. *Ekschmitt W.* Pamět narodů. Hieroglify, pismo f pisemné nálezy na hliněných tabulkách, papirech a pergamenech / W. Ekschmitt / Prague, Orbis, 1974. — 252s.

16. Hall, S. Master's session. International Communication Association. Honolulu, Hawaii, 1985. — 600 p.
17. James Lull. Media, Communication, Cultura. Second edition by Polyty press in assonianion with Blackwell Publisherrrs Ltd, 2000. — 208 p.
18. Powelson John. Institutions of economic Growts. A theory of sonflict mamagement in developing countries. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1972.— 278 p.
16. Hall, S. Masters session. International Communication Association. Honolulu, Hawaii, 1985. — 600 p.
17. James Lull. Media, Communication, Cultura. Second edition by Polyty press in assonianion with Blackwell Publisherrrs Ltd, 2000. — 208p.
18. Powelson John. Institutions of economic Growts. A theory of sonflict mamagement in developing countries. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1972.— 278 p.

Безклубенко Сергей Данилович

Гражданское общество как продукт социокультурного развития

***Аннотация.** Исследование рассматривает вопрос, который касается причин и конкретно-исторических предпосылок возникновения политики, как особого общественного институционального образования. В статье политика рассматривается с точки зрения социокультурного явления, а также как особый продукт социокультурного (цивилизационного) развития.*

Появление общины как формы совместного проживания представителей разных родов и племен знаменовала возникновение нового типа родов и племен — нового типа человеческого сообщества, принципиально отличающегося от предыдущего, которое было основано на кровном родстве. Вынужденное, под давлением внешних обстоятельств, совместное проживание представителей различных родов и племен в одном ограниченном пространстве коренным образом изменило ситуацию в области межличностных отношений. Такое объединение породило, что вполне естественно, свои особые традиционные правила решения проблем, возникающих в межличностном общении. Но в новых условиях они оказались недееспособны — не имели и не могли иметь всеобщего признания. Так, чтобы не только избежать войны, “всех против всех”, но и обеспечить надлежащие условия для совместного мирного выживания, людям необходимо было найти новые адекватные условиям сложившееся принципы, условия, правила, то есть нормирование нормальных жизненно важных отношений. А вот этот самостоятельный процесс нахождения, апробации и утверждения правил (“законов”) общежития в условиях общин (гражданского общества) и получил у греков название политика (по наименованию места пребывания сообщества, то есть общины). Уровень же цивилизованности этих правил и, соответственно их соблюдение членами общества получил впоследствии название политической культуры. Поэтому человеческое сообщество общины стало именоваться гражданским или политическим обществом.

Общественное мнение является важным относительно своей общественной “роли”, которая может иметь широкое функциональное “призвание”: социализированное, оценочное, аналитическое, конструктивное, деструктивное, регулятивное, контрольное, установочное, консультативное, воспитательное и прочее. Все эти “роли” общественного мнения связаны между собой и актуализируются именно в процессе его функционирования. Социализированная функция общественного мнения связана с развитием и саморазвитием человека в течении всей его жизни, в процессе усвоения и воспроизведения им культуры общества. Регулятивная функция общественного мнения заключается в выработке и привитии членам общества определенных норм общественных отношений и не только между отдельными людьми, но и между личностью и коллективом, отдельным коллективом и обществом в целом. Говоря по-другому, общественное мнение “дает совет”, “выносит вердикт”, “регулирует” (поведение индивидов, характер и направление деятельности сообществ, политических учреждений), поддерживая или отвергая те или иные представления, нормы или ценности общества. Указанные важные черты общественного мнения, как своеобразного социокультурного явления, обусловлены фундаментальными причинами его генезиса и функционирования. Во-первых, общественное мнение — это интегрированная установка большинства людей, часто — большинства, если не всех членов общины. Во-вторых, практически в каждой сфере общественной жизни находится место для проявления общественного мнения. Так в области нравственно-воспитательной работы общественное мнение становится своеобразным камертоном, который регулирует стиль поведения и жизненную позицию, в политической сфере оно выступает как решающая сила, определяющий вектор развития общества на определенный период.

***Ключевые слова:** политика, политическая культура, общество, общественное мнение, закон, общественный суд, гражданское общество, общественный институт, гегемония, массовая культура, массовое сознание.*

Serhii Bezklubenko**Civil Society as a Product of Socio-Cultural Development**

Summary. *This article examines the issue concerning the causes and specific historical background of the emergence of politics as a special public institutional education. In the article, politics is viewed from the point of view of the socio-cultural phenomenon as well as a special product of socio-cultural (civilizational) development. The emergence of the community as a form of cohabitation of representatives of different clans and tribes — marked the emergence of a new type of clans and tribes — marked the emergence of a new type of human community, fundamentally different from the previous one based on blood kinship. Forced under the pressure of external circumstances — cohabitation of representatives of different clans and tribes in one limited space radically changed the situation in the field of interpersonal relations. Natives of different clans and tribes brought with them, quite naturally, their own special traditional rules for solving problems arising in interpersonal communication. However, under the new conditions they were incapacitated — they did not and could not have universal recognition. So that not only to avoid war “all against all” but also to provide the proper conditions for a joint peaceful survival, people needed to find new principles, ways and rules adequate to the conditions, that is, the normalization of important life relationships. This amateur process of finding, testing and approving the rules (“laws”) of cohabitation in the conditions of the communities (civil society) received from the Greeks the name of the policy (by the name of the place of community stay, that is, the community). The level of civilizability of these rules and, accordingly, their observance by members of society was subsequently called the political culture. Therefore, the human community of the commune was called a civil or political society. From the point of view of society, public opinion is important with respect to its social “role” which can have a broad functional “vocation”: socialized, evaluative, analytical, constructive, destructive, regulatory, control, institutional, consultative, educational, and so on. All these “roles” of public opinion are interconnected and actualized precisely in the process of its functioning. The socialized function of public opinion is associated with the development and self-development of a person throughout his life, in the process of his assimilating and reproducing the culture of society. The regulative function of public opinion is to develop and inculcate certain norms of social relations among members of society, and not only between individuals but also between the individual and the collective, the individual collective and society as a whole. In other words, public opinion “gives advice”, “makes a verdict”, “regulates” (the behaviour of individuals, the nature and direction of the activities of communities, political institutions) supporting or rejecting certain representations, norms or values of society. These important features of public opinion as a kind of socio-cultural phenomenon are due to the fundamental causes of its genesis and functioning. First, public opinion is an integrated set of the majority of people, often the majority, if not all members of the community. Secondly, there is a place for the manifestation of public opinion in practically every sphere of public life. So, in the field of moral education, public opinion becomes a kind of tuning fork that regulates the style of behaviour and life position, in the political sphere it acts as a decisive force that determines the vector of society’s development for a certain period.*

Keywords: *politics, political culture, society, public opinion, law, public court, civil society, public institution, hegemony, mass culture, mass consciousness.*